

СОСЯЛИСТ ЭМӨЙИ ГӨНРӨМАНЛАРЫ

Ә. ИЛҲС

Шаллаша

Ә. ИЛҖС

Ш А М А М А

Баки * АЗӘРНӘШР * 1949

Шамамә һәсәновә.

Редактору Һ. Мейди

Технизи редактору А. Д. Гушев
Корректору Г. Керим оглу

Чапә имзаланыш 201V-1949 ил. Чап листи 2,5. Нәшрийәт листи 2. Бир чап листин-
ләки һәрфләрин сайы 32.000; ФГ 13535. Сифариш № 226. Тираж 10.000.

26-лар адына Азәрнәшр мөтбәәси. „Китаб Сарайы“, Баки, Әли-Байрамов күчәси № 1.
Азәрбайчан ССР НС янында Полиграфия вә Нәшрийәт ишләрин мидирәси.

Мэн ону илк дэфэ сэрин бир яй ахшамында көрдүм. Мэхмэр кими юмшаг ала-тор гаранлыг ичиндэ элиндэки кетмэнэ дирсэкленэрэк үзү гүрүба даяныб күлүмсэйэн о кэнч гадынын мор көзлэри бакир бир атэшлэ яныр, мирвари кими ағ вэ инчэ дишлэри парылдайырды. Кү-нөшдөн яныб эсмэрлөшөн кэнч чөһрөсиндэ бир баһар тэ-равәти дуолурду, Ағ ипэк калағайысыны күрд гадынла-ры кими башына долайыб, яндан чалмышды. Гүрубдан сэрин ел әсир, калағайысынын яндан салланан учуну һәрдем-һәрдем үзүнә тохундурур, бу заман о ушаг кими көзлэрини гырпыр вэ бу бир ағ ичиндэ мэн онун ашағы энмиш гара кирпикләрини, чөһрөсиндэ хошалланан тә-бәссүмүнү көрүрәм.

Онун көнч вэ көзөл үзүндэ тәбәссүм гарышыг хош бир йорғунлуг дуолур.

Мэн ондан сорушурам ки:—Йорулмусунуз?

— Бир аз йорулмушам...—дейир...

Сәси гаялардан гайнайыб төкүлән булагларын шы-рылтысы кими аһәнкдардыр. Һәр икмиз, кетмән вүра-вүра биздән хейли араланмыш гызлара бахырыг. Оңла-рын ағ, гырмызы вэ бәнәфшәйн калағайылары товус ганады кими һавада чырпыныр. Бу гызлар Шамаманын манга үзләридир.

— Көрүрсүнүзмү, зәнк вүрулуб, амма енә дә памбыг-дан чыхмырлар,—дейә Шамама күлүмсәйәрәк әләвә әдир—әлә һәвәсли гызлардыр ки...

О, бу сөзлэри о гәдәр тәбиғ, садә вә мөһрибан бир ифадә илә дейир ки, мән өзүмдә гәрибә бир йүнкүллүк вә фәрәһ һисс әдирәм. Әлә адамлар вар ки, руһән ән

дүшкүн, ән мүзтәриб дәгигәләриндә онларла данышдыгда өзүндә бир йүнкүллүк вә күмраһлыг һисс әдирсән. Һәр шей, һәр мүшкүл сәнә асан көрүнүр. Санки һәятда мүмкүн олмаян һеч нә йохдур. Шамама да белә адамлардандыр. О, бу күн сәһәр саат бешдән ахшам саат 9-а гәдәр ишләмишдир. Лакин онун руһундаки гүввәт вә шәнлик сарсылмамышдыр!

О, енә дә фәрәһли вә шәндир. Бу нәдир? Инсаняң әмәк үзәриндәки тәнтәнәсими? Йохса кәнчлийин түкән-мәк билмәйән чошгун һәт эшгими?

Мән онун, кетмәниң гулпундан япышмыш әлләринә бахырам. Мүнтәзәм сурәтдә көрдүйү ағыр физики иш бу, әлләрин көзәллийини позмамышдыр. Онларын күнәшдәң яныб буғдайы рәнк алан дәрисиндә бир зәрифлик дуюлур. Бармаглары узун вә учлары назикдир. Лакин бу әлләр ханым әлләри кими юмшаг вә солгун дейил, сәрт вә гүдрәтлидир. Онларын кәскин чизкиләриндә ябани бир көзәллик вар. Бу, гызыл зәрли чин кашыларында әкилиб бәсләнән нилүфәр көзәллийи дейил... Сылдырым гаяларда, чынгыллы дашлар арасында битән, яндырычы чәнуб күнәшини, вәһши күләкләри, шагылты илә курулдайыб төкүлән долу вә туфанлары әйни сәбат вә мәрділиклә гаршылаян чөл күлүнүн мәғрур вә гүдрәтли көзәллийидир!

Узагларда, Кирс дағлары үзәриндәки чөһрайы булутлар яваш-яваш сөнүр. Ахшамын мәхмәр гаранлығы кетдикчә касифләшир. Лап яхында гурбағалар әләми сәс-күйлә долдурур.

Бир аз аралы йолда дәрзлә долу бир араба ағыр-ағыр чырылдайыр. Архасыны дәрз таясына сөйкәмиш вә гаранлыгда үзү айдын сечилмәйән арабачы һәрдәм «аһо...» дейә, кәлләри вурур. Дәрзлә долу машинлар арабанын янындан сүр'әтлә өтүб кечир. Гызлар даныша-даныша төкүлүб кәлирләр. Биз тарладан чыхараы, дүшәркәйә кәлирик. Шамама өз «Москвичини» кестәриб:

— Буюрун, кедәк бизә,—дейә, мәнчуб бир тәбәссүм-лә дәвәт әдир.

— Йох, сағ олун,—дейирәм,—Гарякинә кәдирәм.

— Сабаһ кедәрсиниз, онсуз да кечдир. Кедиб бир иш көрмәйәчкисiniz.

Сонра даһа да утанараг:—Нә олар бизим дә чөрәк-дән бир тикә кәсәрсиниз,—дейир.

Мән шоферә тәрәф дөнүб, гызлары мөним машиныма көтүрмәсини тапшырдыгдан сонра, өзүм Шамама илә бирликдә онун «Москвичинә» отурурам. Мән онун машинынә нечә сүрмәсини көрмәк истәйирәм. (О, шофер сахламыр, «Москвичи» өзү сүрүр.)

Машын гара тарлалар арасилә ағ бир чай кими ахан йолла сүр'әтлә кедир. Чийинләриндә кетмән ишдән гаийдан гыз-кәлинләрин, дәрз дашыян арабаларын бөй-рүндән кечирик.

Узаг дағларда янан ишыглар кечә гаранлығында улдуз кими көрүнүр. Аразын о тайындан сөнүк бир ишыг кәлир.

Шамама көзләрини чиддийәтлә ирәли зилләйиб һәр ики әли илә сүкандан япышмыш һалда сүрүр. Дөнкәләрдән, чала-чухур ерләрдән машинын усталыгла кечирир. Янларындан өтдүйүмүз дәрз арабаларына диггәтлә бахыр.

Беш дәгигәдән сонра Арайытылы кәндинә киририк. Хырманлардан һәлә дә дәрз дөйәнләрин сәси, вәл чәкән атларын аягларынын таппылтысы эшидилир.

Биз бир мәртәбәли, балача әвләрин арасындан (буна-лара човустан дейирләр) кечиб ики көздән ибарәт тәзә бинанын гаршысында даянырыг.

Шамама гапыны ачыб дүшүр вә:—Буюрун!—дейә, мән тәклиф әдир. Мән дә дүшүрәм. Ағзы яшмаглы бир гадын, анасыны тәләсик-тәләсик әмән көрпә бузову айырыб ағача бағлараг бизим габағымыза кәлир.

— Хош кәлмисән ағрын алым. Буюр юхары,—дейир. Биз отаға дейил, гапыдаки һүндүр талвара чыхырыг. Шамама чәлд әлүзюяна тәзә су төкүр. Гар кими ағ мәһраба вә әтирли сабун кәтирир.

Мән сәрин су илә үзүмү ююб гуруландыгдан сонра үзәринә ағ ипәк өртүк чәкилмиш столун архасына

өйлөшүрөм. Шамама дэмдө олан ағ самавардан гәдим-ләрдә дейилдийн кими гановузу бир чай төкүб киләнар мүрәббәсилә мәнни габагыма гоюр.

— Сиз дө кәлин өйләшин. Ахы йорғунсунуз...—дейи-рәм. О, күлүмсәйәрәк:—Эйби йохдур. Биз өйрәнмишик,—дейиб ашағы энир. Онлар, ана илә гыз, үзәриндә ағ мис газан олан очағын әтрафында һәрләнәрәк нә исә биши-рирләр.

Мән Шамаманын, газанын алтына одун гоюб үфүр-мәсинә бахараг фикирләширәм ки: «Будур... бүтүн Со-вет Иттифагында мәшһур олан о гәһрәмән гадын инди дәдә-баба очағынын әтрафында һәрләнәрәк анасилә бир-ликдә ахшам емәйи һазырлаян һәмин бу садә кәлин-дир...»

Очағын алову газанын янларындан чыхараг Шама-манын үзүнү ишыгландырыр. Онун көзләриндә ади вә хошбахт бир ифадә вар. Элә бил ки, о көзләр дейир: «Һәятдә һәр шей чох садә вә көзәлдир».

— Ай Шамама! Ай Шамама!—дейә, гаранлыг йолдан бир сәс эшидилир.

— Нәди эши?—дейә Шамама һай верир.

— Памбығы суварыб гуртара билдин?—дейә, гаран-лыгдан кәлән сәс сорушур.

— Бир аз галыб... Билмирәм нечә шейдир, ахшама яхын су лап азалды...

— Дейирләр дәннә енә учуб...

— Учуб?—дейә Шамама бир ваһимә ичиндә гейри-иради бир һәрәкәтлә сәс кәлән тәрәфә ирәлиләйир...

— Һә, учуб,—дейә киши тәкрар эдир,—йолдаш Има-нов сифариш эләйиб ки, бу кечә әлли адамла илк хоруз банында дәннәдә олум. Кедәк көрәк нейләрик.

— Бәс нечә эләйәчәйик?—дейә Шамама бөйүк бир мә'юслуг ичиндә сәсләнир.—Памбыг аз галыр адам ки-ми дил ачыб су истәсин...

— Нейләсин, бу саат су ичән вахтыдыр,—дейә, киши тәсдиг эдир вә ани бир сүкутдан сонра күмраһ бир сәс-лә эләвә эдир:—Горхма, сабаһ төкүлүб дүзәлдәрик... Һәр советдән гырк-әлли адам кетсә бир күнүн ишидир.

Кишинин аяг сәсләри узаглашыб кечәнин гаранлыгы ичиндә кәсилир. Шамаманын анасы Хәлсә хала очаг кә-иарындан галхараг, онун янына кәлән гызына бахыр:

— Нә олуб, бала? Дәннә енә учуб?—дейә, арвад тәш-вишлә сорушур.

— Учуб!—дейә Шамама гашгабагы чаваб верир. Инди онун үзүндә ачыг, кәдәр вә һәйәчән гарышыг ағыр бир ифадә вар.

— Судан көзү горхса һеч зад,—дейә ана башыны бу-лаяраг ишинә давам эдир вә бир нечә санийәлик сүкут-дан сонра кәзләрини дограмагда олдуғу соғандан чәк-мәйәрәк:—Сабаһ дүзәлдәрләр. Памбыгын пис вахтыдыр. Чамаат һамысы төкүлүб кедәчәк,—дейир вә үзү енә дә еввалқи раһат, мүлайим ифадәсини алыр.

О, чох чавандыр. Илк дөфә мән ону көрәндә Шама-манын анасы олдуғуна инанкәдим. 45—46 яшы олмасы-на бахмаяраг сачлары гап-гарадыр. Кәңчлик тәрәвәтини һәлә итирмәмиш чәһрайы үзүндә, гызынынқи кими гара көрүнән мор вә меһрибан көзләринин бучагларында бир гырышыг да йохдур.

Онун үзүндә һәмишә сакит вә меһрибан бир ифадә вар. (Бу хошбәхт ифадә вичдан эзабы чәкмәйән, һәр шейин яхшы олачагына инанан, һамынын сәәдәтнини ар-зу эдән кинсиз, гәрәсиз инсанларын үзүндә олур.)

— Дәннә һаяндадыр?—дейә, талвара галханда мән ондан соғушрам.

— Бу тәрәфдә, Маһмудлу кәндинин алтындыр.. Су күчлү кәләндә вуруб учурдур. Сәнни сағлыгына дүняда һеч нәдән корлугумуз йохдур, анчаг бирчә бу су иши һәрдән кефимизи гатыр. Памбыгын чаны судур. Судан ки корлуг чәкди һеч нә.

Сонра чәлд эләвә эдир:

— Анчаг индийәчән һеч гоймамышыг корлуг чәкә. Са-баһ иншааллаһ су кәләр. Бу кечә йәгнчә чамаат төкүлүб дәннәни дүзәлдәр.

— Нә үчүн дәннәни бир дәфәлик элә гайырмырсынын ки, су бир дә учура билмәсин?

— Дәһнәни сиз дейән кими дүзәлтмәк үчүн шәһәр-дән һәр бир шейини алыб кәтирмишик. Инчинерин кәлмә-сини көзләйрик.

— Сиз дә колхозда ишләйрисиниз?

О, суалыма тәэччүб эдәрәк:

— Әлбәттә. Бәс ишләмәсән олар?

— Нийә олмур ки? Шамама бу гәдәр газаныр, кишиң газаныр,—дейә, мән әләвә эдирәм.

О, енә дә тәэччүблә үзүмә бахараг:

— Гадан алым, мәсәлә газанмагда дейил ки. Мән сағ-саламат адамам. Эвдә нечә отура биләрәм? Нечә бе-лә вахтларда да эвдә бикар отурмаг олармы?

— Ахы нийә олмур?

Бу дәфә о, кизли истәһза гарышыг хәффиф бир тәбәс-сүмлә, үзүмә бахмадан дейир:

— Шәһәр арвады дейилик ки, отураг эвдә? Колхозчу-лугдур, чамаат иш көрүр, дөвләт газаныр. Мән дә оту-рум эвдә? Бәс онда мәнә нә дейәрләр?—Сонра чиддий-йәтлә әләвә эдир:—Шүкүр аллаһа, голум сағ, гычым сағ, лап кефиниз истәйән кими ишләйирәм. Мәнә нә олуб ишләмәйм?

Суалымын иззәт-нәфсинә тохундугуну, инчиддийни һисс эдәрәк:

— Киши нә кеч кәлди,—дейә сөһбәти дәйишдм.

— Онларын көвшәни узагдыр, бу саат кәләр,—дейә ана чаваб верди. Әлә бу заман Шамаманын атасы Маһ-мудалы киши чийиндә бир шөлә тәзә от һайәтә кирди.

Отдан бир һиссәсини инәйин, дикәр һиссәсини дә бу-зовун габағына гоаяндан сонра Шамаманын ар галайлы мис афтафада кәтирдийи су илә ишдән дүйүн бағламыш ири әлләрини, чал саггаллы гоча үзүнү ююб гурулана-раг талвара чыхыб мәнә «хош кәлмисән» эләди вә стул чәкиб отурду. Оун әйиндә гара парчадан пәнчәк вә шалвар, башында гара дәридән папаг вар. Чаванлығын-да көзәл олмуш үзү нурлу, мулайим вә олдугча севим-лидир. Алтмыш беш яшындадыр. Лакин бәдәни сағлам вә күмраһдыр.

— Бу ил тахыл нечәдир?—дейә, сорушурам.

— Чох яхшыдыр,—дейир,—дүздүр бир аз гураглыг олду. Анчаг хошбәхтликдән тахыл горхмайыб...

— Бүтүн ил бою ишләйрисиниз?

— Әлбәттә ишләйирәм.—Нуру һәлә кетмәмиш гара көзләрилә мәнә диггәтли бир нәзәр салыб мөһрибан, сә-мини бир тәбәссүмлә әләвә эдир:

— Йохса дейирсән гочалмышам? Йох, дөвләтиндән чох күмраһам. Ишдә һеч чаванлардан керя галмырам.

Биз ордан-бурдан, кечмишдән-кәлчәкдән сөһбәг әлә-йрик. Мән Арайытылы кәндинин ингилабдан габагки вәзийәти һаггында сорушурам. Гоча енә дә гашгабағы-ны төкәрәк дейир:

— Бизим чамаатын чоху гачаглыг эдирди. Сәбәби дә о иди ки, Николай мөхлуғу чох инчидирди. Бир балача башы тәрпанәни тутуб Сибирә кәндәрирди. Она көрә дә әли түфәнк дутан башыны көтүрүб дағлара гачырды. Айры йол йох иди, я кәрәк зүлмә табе олуб бою әйә-дин, я да кәрәк гачаг олайдын. Бизим чамаат да әлә гәдимдән сөз көтүрән дейил. Она көрә дә һөкүмәт яын-да адымыз пис чыхмышды. Бизим кәндин сәси лап ке-диб Николайын өзүнә чатмышды...

Даһа сонра гоча, бәйләрә, һампалара, чар чиновник-ләринә ган уддуран мөшһур гачаг Сүлейманын гәһрә-манлыгларындан данышды... Яйлагда гачаг Нәби илә олан көрүшләрини нағыл этди. Өз халгынын кечмиш гәһрәманларындан данышаркән бу кишинин көзләриндә элә бил ки, од янырды.. Шамама столун үстүнә чәнжәл, бычаг, тәзә буғда чөрәйи, ағ салфетләр гоюб көзәл би-ширилмиш әтирли Гарабағ пилову кәтирди.

Сәһәр яхында вурулан зәнк сәсләринә юхудан айыл-дым. Сүбһүн ала (гаранлыгы ичиндә эшидилән бу зәнк сәсләри колхозчулары ишә чағырды.

Күнәш һәлә көрүмүрдү. Дан ериндәки булутлар мис кими гызармышды. Араз тәрәфдән сәрин мей кәлирди. Гапылардан түстү галхырды. Кәнд мүхтәлиф сәсләрлә долу иди. Һардаса ит һүрүр, ат кишнәйир, күчәләрдә

араба тэкэрлэри чырылдайыр, аяг таппылтылары эшидилир.

Хэлсэ арвад ағ мис сэрниччэ дизлэри арасында тутараг инэк сағыр, инэин габаг гычларына бағланмыш көрпэ бузов тез-тез анасынын эмчэйинэ тэрэф дартыныр, Маһмудалы киши дэряз овхарлайыр.

Мән кейнини ашагы дүшдүм. Шамаманын өзүнү, машыныны орада көрмэйэрэк:

— Шамама ишэ нэ тез кедиб?—дейэ сорушдум.

— Ишэ кетмэйиб, дэһнэйэ кедиб,—дейэ, Маһмудалы киши көзлэрини дэряздан чэкмэйэрэк чаваб верди. Онун сэрин су илэ тэзэчэ ююлдуғундан даһа да ишыгы вэ сеvimли көрүнэн үзүндэ меһрибан бир тэбэссүм заһир олду.—Үрэйи таб тутмады. Хорузун лап илк банында машина отуруб кетди.

Сөһэр емэйиндэн сонра мән дэ машина отуруб дэһнэйэ кетдим. Биз дэһнэйэ чатанда артыг күн гызмышды. Һэлэ хейли узагдан күмүш кими пардаян чайын саһиллиндэ, тоз вэ ағчаганад думаны ичиндэ адамларын гарышга кими гайнашараг нэ исэ элэдиклэри көрүнүрдү. Яхынлашдыгча мэнээрэ айдынлашыр, адамларын гарма-гарышыг сас-күйлэри эшидиллирди. Онлардан бир гэдэр бэридэ даянмыш машыналарын янында шофер матору даяндырды. Мән дүшүб адамларын ичинэ кетдим.

Адамлар элли дэрэчодэн артыг истидэ, ярысы дөшэ гэдэр суюн ичиндэ ярысы кэнарда эллэшиб дэһнэни дүзэлдирди. Адамларын һэйэманлы үзлэриндэн тоздан гаралмыш тэр дамалары юварланырды.

Бурада дэһнэ, чайдан көтүрүлмүш бөйүк архын башлангычына дейирлэр. Һэмин архын чайдан айрылдыгы ери су басыб учурдуғу үчүң арха су чыхмырды. Буну дүзэлтмэкдэн өтрү, йэни суюн бир һиссэсини арха дөндөрмэк үчүн адамлар, шах-шавэлдэн мөфтил илэ һэр бириси бир мөртэбэли эв бойда «гомлар» дүзэлдиб чая салырдылар. Бу сон дэрэчэ чэтин вэ гәһрэманлыг тэлэб эдэн бир ишдир. Эввэла бағланан «гомлар» ағыр олду-

10

ғундан онлары чэкиб суя салмаг чох чэтин иди. Икинчи, адамларын ярысы чайын ичиндэ ишлэмэли иди. Бурада исэ чох ердэ суюн дэринлийи ики адам бою һүндүрлүкдэ иди.

Чайын ичиндэки адамларын демэк олар ки, һамысы үзкүчү иди.

Адамларын бир һиссэси кэнарда «гом» дүзэлдир, ди-кэр һиссэси һазыр гомлары суя тэрэф итэлэйир, суюн ичиндэкилэр дэ чэкиб һара ки лазым иди, ора салмаға чөһд эдирдилэр.

Элбэттэ, бу мүвэгэти бир тэдбир иди. Дэһнэни сон техники гайдаларла дүзэлдиб тэмир этмэк үчүн район тэшкилатлары тэчили ишлэр апарырды. Лакин она гэдэр даяныб көзлэмэк олмазды. Памбыг су истэйирди.

Колхозчулар мütэшэкил бир ордуна хатырладырды. Һэр ийирми нэфэрин башында бир бригадир, һэр совет-ликдэн дэ кэлэн адамларын үстүндэ һэмин ерин совет вэ колхоз сэдрлэри даянмышды. Умуми ишэ исэ Гарякин район партия комитэсинин биринчи катиби, Сосялист Эмэйи Гәһрэманы Сәфа Иманов йолдаш рәһбэрлик эдирди. Онун аягларындаки боз брезент чэкмэ дизэчэн палчыга батмыш, эйниндэки назик ағ пәнчэк тоз вэ тэрдэн гап-гара олмушду. Ағ фуражкасы, сацлары вэ үзү палчыг сычрантыларына буланмышды. О, Чөбрайыл районунун партия комитэси катиби вэ Азэрбайчан су назири илэ һүндүр бир ердэ даяныб ишин кедишини мушайидэ эдир, тез-тез бу вэ я дикэр дэстэйэ яхынлашараг, тутгунлашымыш сәсилэ көстэришлэр верирди.

Мән онун янына кэлэркэн гар кими ағ дишлэрини көстэрэрэк күлүмсэйнб нэ исэ деди вэ дэрһал тэпэдэн эниб бөйүк бир «гому» чайын ичинэ чэкэн адамлара гарышды. Умуми гарғашалыг ичиндэ мүхтәлиф сәслэр эшидиллирди.

Саһилдэ элли нэфэрэ гэдэр адам ени нәһэнк бир гому суя тэрэф итэлэйирди. Онларын ортасында, эйниндэ ялынз дизэ гэдэр чирмэли ағ туман олан уча бойлу, гарабэниз, дөшүндэ вэ күрэйиндэ ири күллэ ери көрүнөн, голларынын, бойнунун эзэлэлэри пәһливан эзэлэлэри

11

кими шишмиш отуз беш—гырх яшларында бир киши да-
янмышды.

О:

— Бир дэ, бир дэ!—дейэ гышгырыб фөвгэл'адэ бир гуввэтлэ нәһәнк «гому» ирәли италәйир. Онун тәрли әс-
мәр бәдәни күнәш ишыгында мис кими парылдайыр. Онларын арха тәрәфиндә йүзә гәдәр арвад-киши тәзә
«гом» һазырлайыр. Онларын арасында ағ калагайысы-
ны күрд кими чалмыш чаван бир кәлин ора-бура гачыб
адамлардан кимини гаргу кәтирмәйэ, кимини күләш-
көндәрир, гом бағлаянлара кәстәриш верир, чаван бир
оглана ачыгланараг нә исә дейир, башга бир огланын
бағламагда олдугу балача гому алыб өзү бағлайыр вә
оглана тапшырыг вериб һара исә көндәрир. Бу кәлин—
Шамамадыр. Гашларынын үстүндөн чәкилиб бағланан
ағ калагайысынын пәрчимләри үзүнүн юхары һиссәсини
көлкәдә сахлайыр. Симасы сәрт вә чиддидир. Көзләри
гейри-ади бир парылтилә яныр. Әлләри фөвгэл'адэ бир
чәлдликчә һәрәкәт әдир.

Күн кетдикчә гызыр. Ағчаганадлар инсанын әсәб-
ләринә тохунан бир вызылты илә адамларын башы
үзәриндә һәрләнир. Сусузлугдан адамларын боғазлары
гуруор. Ири йүк машындары далбадал, бочгаларда бу-
лаг сую кәтириб бошалдараг гайыдыр. Маралан дүзү
адланан бу ер Гарабағын ән исти чөллөриндәндир.

Лакин адамлар һеч нәйә бахмадан гейри-ади бир
гуввәт вә руһ йүксәклиий илә ишләйирләр. Чайын ичин-
дәкиләр хиртдәйә гәдәр судадырлар. Онлардан бә'зилә-
ри үзә-үзә ишләйир. Чай һәрдөн далға вурараг шарыл-
тилә! адамларын башына төкүлүр. Күнәш кетдикчә гы-
зыр.

Райком катиби Иманов гайыдыб баягки тәпәйә чыха-
раг ағ яйлыгла үзүнүн тәрини силир. Чаван бир оглан
катибә янашараг Шамаманын дәрәсәсинин ени «гому»
һазырлайыб гуртардыгыны хәбәр верир. Катиб дәнһәйә
тәрәф бахараг:—Чатманчагдыр, бирин дә һазырласын-
лар!—дейэ, тапшырыг верир.

— Баш үстә!—дейэ оглан Шамаманын башчылыг әт-
дийи дәрәйә тәрәф кедир. Район партия комитәсинин
икинчи катиби Мәһәррәм Ағакишиев истидән гызарыб
пәртмүш һалда, каһ бу бригадая, каһ о бирисинә яна-
шараг вә сөзләри пулемйот кими бир-биринин далына
дүзәрәк кәстәришләр верир. Сонра чәкилиб һүндүр бир
ердә даянараг верилән тапшырыгыг һеч еринә етирил-
мәсини мұшәһидә әдир, бир нөгсан көрдүкдә илдырым
кими шыгыыйб бригаданын үстүнү алыр.

Иманов онун ардынча бахараг нә үчүнсә күлүмсәйир.

Нәһәйәт ахшама яхын чай, үст-үстә йығылараг мөһ-
кәм сурәтдә бәркидимиш «гомлара» тохунараг гыжыл-
тилә парчаланыр вә онун бир һиссәси дәнһәдән «Марал-
ян архы»на төкүләрәк ахмага башлайыр.

— Ура!—дейэ адамлар севинчлә гышгырыр.

Иманов вә йолдашлары, колхоз сәдрләри, дәнһәни
диггәтлә нәзәрдән кечириб разы галырлар. Шамама да
онларын арасындадыр. Онун үзү шән бир тәбәссүмлә
парлайыр. Дәнһәнин мөһкәм олдугуна инандыгдан сон-
ра о, чеврилиб чөлд өз машынынын янына кедир.

— Һарая?—дейэ колхоз сәдри онун ардынча гыш-
гырды.

— Памбыга!—дейэ Шамама гысача чаваб верәрәк
өз машынына әйләшди.

— Даянсана, бизлә кедәрсән.

— Йох, кечикәрәм. Кәрәк судан габаг тарлая ча-
там,—дейэ Шамама машыныны ишә салыб бир анда тәз
вә ағчаганад думаны ичиндә көрүнмәз олду.

Шамаманын атасы Маһмудалы киши ингилабдан әв-
вәл касыб бир «тәрәкәмә» иди. Арайытылы кәнди о за-
ман Араза лап битишик гаргы човустанлардан ибарәт
балача бир «гышлаг» иди. Әһали март айында бурдан
яйлаглара көчүб бир дә октябрда гайыдарды. Маһмуд-
алы кишинин дә балача бир човустаны вар иди. Човус-
танын ичиндә элә бир күзәрәнлыг йох иди. Бүтүн аба-
данлыг эвин юхары тәрәфинә йығылыб үстүнә көһнә па-

лаз чәкилмиш йохсул бир йүкдән (бу ерләрдә «йүк» үст-үстә йыгылмыш йорган дөшәйә дейрләр) вә бучага го-юлмуш мис сәһәнклә бир нәчә габдан ибарәт иди.

Маһмудалы кишинин «дөрд аяглы»дан бир атла, беш-алты гоюндан башга һеч нәйн йох иди. Ат онун көзүнүн ишыгы иди. Элә һаллар олурду ки, аиләни ач гоюб ол-уб-галан арпаны она едирдәрди. Атла кишинин арасында гәрибә бир үнсийәт эмәлә кәлмишди. Аты көр-рәндә кишинин үзү даһа да ишыглы вә мүлайим бир ифадә алырды. Ат да фынхырага бурнуну узадыб онун әлләрини, палтарыны мөһрибанлыгла гогларды. Маһмуд-әлы киши күндә ики дөфә ону тумарларды. Көнд адам-лары «Ай Маһмудалы, бу ябынын о тәрәф-бу тәрәфинә аз кечсәнә, Гырат-зад дейил ки?»—дейә зарафат әдәрдил-ләр. Маһмудалы киши исә гашгабагыны төкүб «мәним үчүн Гыратдан да артыгдыр. Ушагларымын чөрәйини о газаныр.» дейә чаваб верәрди.

Киши онунла аиләсини яйлаға көчүрүр, дәйirmanа дән апарыр, она-буна дашыйыр, әвини доландырырды.

О, һеч бир заман бу аты минмәзди. «Йүкү онсуз да ағырдыр» дейәрди. Һәр ил башгалары киши Маһмудалы киши дә яйлаға көчәрди. Бүтүн бир аиләни тәк бир атла ики йүз километр узагларда олан дағлара апарыб чыхармаг асан иш дейилди. Лакин нә әтмәли, элдән үзү-лүб галмаг олмазды.

Шамама 1923-чү илдә анадан олду. О бөйүйүб яшә долдугча ябани чичәкләр киши, гызмар күнәшин, тез-тез курлайыб илдырымлар чахан көйһәрин ал-тында, тәбиәтин һәр чүрә тугъянына өйрәширди.

1931-чи илдә Арайытылы кәндиндә колхоз гурулду. Онун илк үзвләриндән бири дә Маһмудалы киши олду.

Һәмин бу ил Шамама мәктәбә кирди. Бунлар һа-мысы Маһмудалы кишинин еддилек чырагла ишыгланан балача дахмасы үчүн бир ингиләб иди. Киши гәрибә бир әһвал-руһийә кечирирди. Элә бил ки, она гәйбдән бир илһам вә һөвәс кәлмишди. Яшынын әллидән кечмәсинә

бахмаяраг сәһәр хорузун илк банында ояныб галхыр, гонум-гоншуну сәсләйәрәк колхоз тарласына кедирди.

Балача Шамама һис эдирди ки, атасы инди тез-тез күлүмсәйир вә йолдашларилә зарафатлашыр...

Гыз көрүрдү ки, инди ахшамлар ата-анасы арасын-да кедән сөһбәтләр ялныз өз күндәлик рузулары барәдә дейил, бүтүн кәнд, бүтүн колхоз һаггында кедир. «Бу ил колхозун нә гәдәр тахылы олачаг? Тәзә әкылмиш ер нечә мәнсул верәчәк? вә саирә. вә саирә...

Шамама һәр шейи, һәр шейи һисс эдирди. Атасынын күндән, шахта вә борандан яныб (гаралмыш үзүнүн гы-рышларында инди элә мөһрибан, элә мөс'уд бир ифадә вар иди ки вә бу гызын гәлбини о гәдәр диггәтә кәти-рирди ки, бә'зән о, гочанын бойнуна сарыларга ағламаг истәйирди. Балача Шамама ону да һисс эдирди ки, он-ларын балача вә гаранлыг дахмаларына бу баһары кә-тирән колхоздур!

Илләр кәлиб кечир, Шамама бөйүйүрдү. Мәктәбдән кәнар вахтларда о, бә'зән памбыг тарласына, анасыкп-ли янына кедиб онларын нечә ишләдикләринә, памбы-гы нечә бечәрдикләринә тамаша эдәрди.

Пайызда о да анасына гошулуб памбыг йығарды. Бу заман памбыг коллары гызылы бир рәнк алыр. Дағлар-дан сәрин күләк әсир. Тарлаларын, су архларынын ко-нарларындаки бөйүртикәнләр етишиб гаралыр. Кәнар-дан баханда памбыг ачмыш тарла ағ чичәклә долу бир дүзәнлийә охшайыр.

Әлван палтарлы гыз-кәлиндләр бу ағ чичәкләрин ара-сында долашыр, ону сүр'әтлә дәрирләрди. Онларын гәл-би сөзсүз маһныларла долу иди. Шамама гүрубун сон шүаларилә гызыла чалан бу ағ чичәкли тарлалары онун өзүнә дә мә'лум олмаян кизли бир мәнәббәтлә севириди.

Шамама еддинллик мәктәби битирди. О, инди ениет-мә чаван бир гыз иди. Кәндләриндә уҗа бойлу, гарашын бир оғлан вар иди. Дәмир йолунда адичә бир ишчи иди...

Тойлары олан о эфсанэли кечэдэн сонра элэ бил ки, сээдэт көзө көрүнмэз бир гуш кими о балача дахмаларына гонуб онлара гэрйбэ маһнылар охуюрду.

Санки һэр сәһэр шәфәг сөкүлән заман о гуш, ипәк ганадларыны үзләринә тохундурараг онлары оядыр... Гызла оғлан фәрәһ вә һәйәчан ичиндә галхыб дан ериндә лалә төк гызармыш булутлара бахараг гәлбләринни дәрнликләриндә о маһныны динләйир вә дүшүнүрдүләр: «Биз нә гәдәр хошбәхтик...»

Он едди яшлы чаван, сағлам бир гызын чәми бир ил сүрән анлә сээдәти һаггында мән артыг нә дейә биләрәм? Бу бир ил о гәдәр сүрәтлә кечиб кетмишди ки, гыз сонралар ону аз гала әсилсиз бир хәял, бир һағыл зәнн эдирди.

Онлар әвләнәндән дүз бир ил сонра оғлан мүһарибә-йә кетди... Илк заманлар мәктубу кәлирди. Лакин сонралар о да кәсилди. Әввәлләр гыз үчүн чох агыр кечирди. О, һеч бир ердә гәрар тапыб дура билмирди. Анчаг өз иштираблары барәдә о, кимсәйә бир сөз демирди. Бүтүн кәнд, бүтүн өлкә бөйүк бир дәрд ичиндә икән о, өз кәдәри барәдә нә дейә биләрди?

Кәнддәки кишиләрин чох гысмы чәһәләрә кетмишди. Колхоз, планлары еринә етирә билмирди. Ишчи гөввәси чатышмырды.

Бир күн, Гарякин район партия комитәсинин о заманки катиби Мәһәмәдов йолдаш (һал-һазырда Ағсуда райком катиби вәзифәсиндә ишләйир. Сосялист Әмәйи Гәһрәмәһидыр) кәндә кәлиб ичләс әләди. Бу, яшы гырхдан кечмиш, сачлары ағармаг үзрә олан бир адам иди.

О, колхозчулара дейирди:

— Йолдашлар, вәтән сиздән көмәк көзләйир.

«Бизим бечәрдийимиз һәр грам памбыг совет һөкүмәтини дүшмәндән мүдафәә эдир!»

Шамама о кечә, катибна дедийи бу сөzlәри тез-тез төкәрә эдәрәк узаг Украйна чәлләриндә ворушан о га-
16

рашын оғланла—өз истәкли әрилә данышырды. «Бах сабаһдан мән дә сонин кими әскәр олачағам! Мән дә сийлаһ көтүрүб вәтәнимизи мүдафәә эдәчәйәм!».

Гызын гәлби иштираб вә гурурла чырпынырды. Ай: пәнчәрәдән дүшәрәк рәһбәрин дивара вурулмуш шәклини ишыгландырырды. Гыз галхыб еринин ичиндә отура-раг она бахырды. Рәһбәрин үзүндә күчлә сезилән хәфиф бир тәбәссүм варды. Элэ бил ки о, Шамама, Москвадаг мин километрләрлә узагларда, Аразын ябаны гамышлары арасындаки балача әвдә отуруб бөйүк бир талә һаггында һәйәчан вә иштираблар кечирән о чаван кәлине бахыр вә меһрибанлыгга күлүмсәйир. Шамама аяға галхыб ай ишыгында ағ бир хәял кими, рәһбәрин шәклине яхынлашараг пычылдады:—Әзиз Сталин йолдаш! Әзиз рәһбәр!

Даһа нә исә демәк истәди. Лакин һәйәчан вә көз яшлары ичиндә сусуб динмәди. О, һеч бир заман бу гәдәр али, бу гәдәр фөвгәләдә һәйәчан кечирмәмишди. Онун көзләриндән ахан дамларар ай ишыгында алмас кими парлайырды. Бунуна белә о, өзүнү нәһайәтсиз дәрәчәдә күчлү һисс эдирди.

Сәһәр тездән галхыб әл-үзүнү һәвәслә, тәр-тәмиз юду, сачларыны сәлигә илә дарайыб тәзә ағ калағайысыны өртдү. Сонра кәндә чыхыб вахтилә бир ердә оху-дугу гыз-кәлини сәсләйиб башына йығды. Онлар алты гыс иди. Алтысы да дост иди. Алтысынын да гәлби яралы иди. Киминин әри, киминин гардашы, киминин нишанлысы кетмишди!..

Шамама:—Кәлин, гызлар, биз дә дәстә дүзәлдиб колхозда ишләйәк. Көрдүнүз дүнән катиб нә дейирди?—дейә онлара мүрачнәт этди.

Фирузә адлы дирибаш, зирәк гыз:—Катиб деди, демәди, колхозу бу вәзийәтдә гоймаг олмас. Кишиләр чыхыб кедиб, биз галмышыг. Биз дә ишләмәйәндән сонра ким ишләйәчәк?—дейә өткәм бир чаваб верди.

Колхоз сәдринин янына кетдилә.

— Чох көзөл фикрди. Анчаг памбыг иши гочаглыг тэлө эдир,—дейэ сөдр һэвэслө чаваб верди.

Онлардан бир манга дүзэлдиб гызларын хахишинэ көрө Шамамань да башчы тэйин этдилэр.

Һәмнин ахшам Шамама гызлары йығыб атасынын янына кэтирди. Маһмудалы киши памбыгы бечөрмөк барэсиндэ билдиклэрини онлара сөйлэди.

Инди бу алты гыз дүняда һәр шейи яддан чыхара-раг өз талелэрини о беш гектар торпага бағламышдылар. Онлар бу ери көрмэйндэ дарыхыр, ону көрөндэ исэ үрэклэриндэки кэдэр ағыр бир булут кими чэкилер, көнүллэри ачылырды...

Сөһөр һамыдан тез иш үстүнэ онлар кедирдилэр. Сүбһүн ала гаранлыгында бэзэн Шамамая элэ кэлирди ки, тарла чанлы варлыг кими ояныб юхулу көзлэри тлэ она бахыр. Нэ исэ меһрибан бир сөз демөк истэйир. Элэ бил ки, бу бэрэкэтли вэтэн торпагы гызын гэлбиндэки ағыр кэдэри вэ бу кэдэрин доғурдуғу өзэмэтли дуйғулары һисс эдир!

Тохуму сәлиб чүчөрмәсинни көзлэйирдилэр.

Бу һэйәчанлы бир интизар иди.

— Көрәсэн чүчөрәчөкми?

Бүтүн күн алты гызларын башында ялныз бу суал һарланир, онлара раһатлыг вермирди. Онлар өз никаранчылыгларыны бир-бирлэриндэн кизлэйирдилэр. Элэ бил ки, бунунла бир-биринэ үрөк вэ чэсарэт вермөк истэйирдилэр.

Шамама һәр сөһөр тарлая кедир, балача көйәртилэри көрмөдикдэ тэвшиш вэ һэйәчанла торпага бахыр вэ санки сорушурду:

— Бәс нэ вахт?

Тарла исэ юхулу нэзэрлэрлэ гыза бахыр, меһрибанлыгла күлүмсәйэрөк һеч бир чаваб вермирди.

Шамаманьин интизары кетдикчэ артырды. Элэ бил ки, о, өз арзуларыны тохумла бирликдэ бу севимли вэтэн торпагына сәлиб онларын көйәриб бой атмасыны, бар вермәсинни көзлэйирди...

«Бу тохумлар көйәрмәзсэ онда нэ олар?»—бу суал ағлына кэлдикдэ гыз ваһимэ вэ изтирабла йолдашларына бахыр вэ һеч бир сөз демирди.

Лакин бир апрел сөһэри рүтубэтли гара торпагдан балача зоғлар баш галдырыб баһар күнәшинин парлаг ишыгы ичиндэ көрпэ ушаг кими күлүмсәдилэр.

Алты гызларын гэлби бирдән-бирэ вэтәнлэринин баһары кими айдын, мулайим вэ чошғун олду.

Онлар бағларын кур чичөклэри ичиндэ кизләнэн гушларын шән маһныларыны, яшыл отлар арасында алмас кими парлаян баһар суларынын севинчли шырылтысыны ялныз инди эшитдилэр.

Вэтэн баһарынын этирли нәфәси онларын көнлүндэ ени, фәрәһли дуйғулар ояты. Онлар чошғун бир һэвәслө көрпэ памбыг зоғларына гуллуғ этмөйэ башладылар.

Онлар һэлэ ана олмамышдылар. Лакин бу көрпэ көйәртилэр онларын гэлбиндэ эйнилэ илк баласыны севәсэвэ бөйүтмөйэ башлаян ана мәнәһбәти кими бир һисс доғурурду. Бу барәдэ Шамама дейир:

— Сиздән нэ кизлөдим, памбыгын эвәлпичи чүчәртилэрини көрөндэ мән чоһ һэйәчанландым. Бирдән-бирэ өзүмү о гэдэр тошбәхт һисс эләдим ки, элэ бил торпагы алтындан тэзәчэ-тэзәчэ баш галдырыб дүня ишыгына чыхан көйәртилэр өзлэрилэ мәнэ тэзэ бир фәрәһ, тэзэ бир сәадәт кәтирдилэр. Ахы мән өмүрүмдэ биринчи дөфә иди ки, әкдийим тохумларын көйәрдийини, бой атмаға башладыгыны көрүрдүм. Ана өз «илки» үстүндэ нечэ әсәрсэ, мән дә онларын үстүндэ эләчэ әсирдим. Көйә булут коләндэ чаныма горху чөкүрдү. «Аллаһ эләмәсин бирдән долу-зад яға» дейэ фикирләширдим.

Ушаглыгда мән һәмншэ өз-өзүмә дейирдим: «Көрәсэн нечэ олур ки, балача бир от үч-дөрд күндән сонра бөйүк олур?» Анчаг мән инди бу көрпэ зоғларын нечэ бой атдыгыны һәр саат, һәр дөнгә көрүб һисс эдирдим. Онлары су илэ доюрдугда, аграномла, гоча колхозчуларла мәсләһәтләшинэ онлара күбрэ верөндэ үрәйимдэ бир раһатлыг һисс эдирдим.

Шамама бу сөзлэри чокина-чөкинэ сөйлэйирди, лакин мән ону анлайырдым. Ана да өз баласыны әмиздирди

доюрдан сонра гэлбиндә беләчә бир раһатлыг һисс эдир.

Шамама биринчи дэфә иди ки, мүстәгил олараг памбыг бечәирди. Лакин о, тәк дейилди. Кәнд, колхоз онун архасында иди.

«Инсафла десәк чамаат бизә чох көмәк эләйрди. Памбыг әкмәйнмиз биринчи дэфә олдүғуна көрә чох шейн билмирдик. Көмәйә, мәсләһәтә әһтиячымыз чох иди. Колхоз сәдри Әйюб Һачыев вә партия тәшкилатчысы Ширин Һүсейнов тез-тез янымызә кәлиб памбыға бахыр, нә эләмәк лазым олдүғуну бизә өйрәдирди».

Бу тамамилә тәбин бир һал иди. Чүнки сосялист тәсәррүфатында гәһрәман тәсадүфи вә я өз башына етишмир. Ону халг етишдирнр! Онун тәбиәтиндәки яхшы, әләмәтдар кейфийәтләрин мейдана чыхмасына, үмумүн мәнәфеи үчүн фөвгәл'адә дәрәчәдә хейирли олмаасына халг көмәк эдир!

Шамама да беләчә мейдана чыхырды. Колхозун партия тәшкилатчысы Ширин чамаатын һөрмәтини газанмыш, көзү ачыг бир адам иди. О, тәчрүбәли бир кәндли вә мүшәһидә габилиийәтинә малик бир партия ишчиси кими, Шамаманын тәбиәтиндәки ярадычылыг гүввәсини һисс эдирди вә бу гүввәнин тез тәзәһүр әтмәсинә, әмәк мәһсулдарлығынын ени йүксәлиши үчүн гүввәтли бир тәкан олмаасына чалышырды. О билирди ки, бизим әмәк һаятымызда көстәрилән һәр бир гәһрәманлыг дәрһал минләрин, йүзминләрин ишинә чевриләрәк, даһа бөйүк бир гәһрәманлығын анасы олу.

Буна көрә дә Шамаманын мейдана чыхмасы партия тәшкилатчысынын гәлбини севинч вә фәрәһлә долдурду. О, Бәсти Бағырованын иши һаггында колхоз йыгынчагларында инди тез-тез сөһбәт ачыр:

— Бирчә бизим дә бир Бәстимиз олайды,— дейирди.— Ахы бизим Арайытылы чамааты һәмишә икид олуб...

Ширин, Шамаманын ичтиман йыгынчагларда фәал иштирак әтмәсинә, гәзәтләри мүнтәзәм сурәтдә охумасына хүсуси бир диггәт етирди.

20

Онун тәшәббүсү илә район партия комитәсини биринчи кәтиби дәфәләрлә алты гызларын тарласына кәлиш вә Шамаманын иши илә яхындан таныш олушду. Бу исә гызлара ени бир һәвәс вә фәрәһ верирди.

О ил колхозда памбыг планыны биринчи олараг Шамаманын мангасы еринә етирди. Алты гызлар икинчи ил биринчидән чох, үчүнчү ил исә икинчидән артыг памбыг көтүрдүкдә ялыз кәнд дейил, бүтүн район онларын ишилә марагланмаға башлады.

Район партия комитәсинин тапшырығы илә кәнд тәсәррүфат шө'бәсинин баш аграному тез-тез кәндә кәлиб онларла памбыгчылыға даир хүсуси сөһбәтләр кечди.

Шамама вә онун йолдашлары бу әлми сөһбәтләрә бөйүк бир марагла гулаг асыр, чүрбәчүр суаллар верир вә биликләрини күндән-күнә артырырдылар.

Шамама инди артыг икн-үч ил бундан әввәлки утанчаг, чәкинкән кәлин дейилди. О, һеч өзү дә һисс әтмәдийн бир сүр'әт вә гызғынлыгла колхозун бүтүн ичтиман ишләриндә иштирак эдир, тәкчә өз мангасынын дейил, бүтүн кәндин, бүтүн колхозун йүксәлмәсинә, чәһһәйә даһа яхшы, даһа чох көмәк әтмәсинә чалышырды.

Шамама вә онун йолдашлары тез-тез комсомол йыгынчаглары кечирирдиләр. Ишдән сонра, кәндин сакин гыш кечәләриндә онлар балача гираәтханая йығылыб, өз ишләринә екун вурур, чаванлардан кимин ирәлидә кетдийини, кимин керидә галдығыны мүәййән эдир вә лазымы тәдбирләр көрүрдүләр.

Онлар гәзәтләри охуяраг Гызыл Ордунун дөйүш әмәлиятыны диггәтлә изләйрдиляр. Мин километрләрә узагларда вурушан гәһрәман Гызыл Орду, Азәрбайчанын ән учгар бир дияры олан Арайытылы кәндиндәки бу чаван гәлбләри дә өзү илә чәкиб апарырды.

Алты гызлар өз кәндләриндән, районларындан, бүтүн Советләр Иттифагындан кедән оғулларын икидикләрилә фәхр эдирдиләр.

Алты гызларын гәлби бу икикләрин фәрәһи илә хошбәхт иди!

Шамама вә onun йолдашлары бир гәһрәман бачысы, бир икид нишанлысы кими үрәйн сәк-сәкидә олмағын, һәр сәһәр сүһи тездән галхыб, гәһшәрәдики дағын дәшүндә ағаран долайы йола бахараг интизар ичиндә, кетмәни көтүрүб чөлә кетмәйин али ше'рийәтини һисс әдирдиләр. Онларын гәлби, руһу бу ше'рийәтлә долу иди!

Бу ерләрдә адәтдир, икид бачысы, икид нишанлысы ағламаз! Даг кими мәғрур, шаһин кими ити олар!

Шамама кечә нәдир, күндүз нәдир билмәдән чалышыб ярадырды. Ийirmi яшында сачларына дән дүшән Шамама Арайытылы кәндиндә «беш кишини өзәз эдән» бир икид иди. Колхоз сәдри Әйюб, инди Шамаманы колхозун «дирәйи» һесаб әдирди.

Орта яшлы, сакит тәбиәтли бир адам олан колхоз сәдри райком катибинә һәйәчанла дейирди:—Доғрудур, йолдаш катиб, кәнддә башы папаглы аз галыб. Анчаг әйби йохдур. Планларын һамысыны еринә етирәчәйик. Чүнки бизим Шамама кими икид гызларымыз вар.

«Бир Май» колхозу йүксәк мәнсул уғрунда гызғын мүбаризә әдирди. Колхоз сәдри Әйюб һачыве билирди ки, инди әсас мәсәлә сәһәни артырмаг дейил, мәнсулдарлығы йүксәлтмәкдир. Буна көрә дө колхоз сәдринин дигтәтини бу саат һәр шейдән чох Шамаманын иши чәлб әдирди. О, гызын йүксәк мәнсул уғрунда апардығы мүбаризәдән вәчдә кәләрәк onun мангасына әлиндән кәлән көмәйи әдир, тез-тез өз-өзүнә тәкрар әдирди: «Көрәк бу гызлар нә гайырыр?...»

Колхозда гызғын ярыш кедирди. Чаванлар гочалары үстәләйирди. Чаванларын ярышына Шамама башчылыг әдирди. О «Бир Май» колхозунун сайча о гәдәр дә чох олмаян комсомолчуларыны аяга галдырмышды.

Ялныз мангалар дейил, бир мангада олан үзвләр дә бир-бирләрилә ярышырдылар. Шамама о бири манга башчылары илә ярышдығы кими өз мангасынын ән зирәк гызларындан олан (бу мангада зирәк олмаян йохдур!..) Фирузә вә Сәрфиназла да ярышырды.

Орта бойлу, әсмәр бәнизли, дайма күләр үзлү Фирузә мәзәлли зарафатлары, инчә гаравәллиләри илә манга

ығын һәятына һәр күн ени бир тәрәвәт кәтирирди. О олмаянда Шамама дарыхырды. Фирузә һәр ишдә өз манга башчысына чатмаға чәлд эдәрәк дейирди:

— Ай Шамама, әкәр бу ил сәндән чох әмәк күнү алмасам адымы дәйишиб Фирузә йох Фируз гоячагам. (Фируз гоншу кәнддә өзүнү ишә вермәйән тәнбәл бир оғландыр).

Гызлар күлүшәрәк:—Яхшы, көрәк,—дейирдиләр. Лакин онлар билирдиләр ки, Фирузә Шамаманы һамыдан чох истәйир, onun мүвәффәгийәтинә һамыдан чох сеинир.

Он едди—он сәккиз яшлы Фирузә өз рәфигәсини кәнчлиийн ән тәмиз, ән мейрибан вә ән фәрәһли дуйғулары илә севирди. О, Шамаманын тәмизлиийнә, зирәклиийнә, хош сифәтлийнә һейран олурду. Иш күнүнүн ахырында, чөлләрин үзәринә нәркиз вә бәнәфшәләрин әтри илә долу мүлайим бир баһар ахшамы әндийн заман кәнч Фирузә калагайысыны күрд гадынлары кими башына чалмыш вә кетмәнини чийиннә алараг тарладан чыхан Шамама бахыр вә бу мәнзәрә onun гәлбини сәадәтлә дөйүндүрүрдү.

О, һәр ишдә, һәтта кейим вә рәфтарында белә өз мангабашчысына охшамаға чалышырды.

Айын ахырында Шамамадан аз әмәк күнү газанмыш олдуғуну биләндә о, чох мә'ус олур, бүтүн күн гәмкин көрүнүрдү. О, Шамаманын үзүнә бахмаға утаныр, өзүнү мүгәссир кими һисс әдирди. Она элә кәлирди ки, Шамама даһа ону севмәйчәк.

— Нейләйим ай Шамама, валлаһ нә гәдәр эләйирәм снә сәнә чата билмирәм.

О, бу сөзләри о гәдәр сәдә, о гәдәр сәминми бир әдә илә дейирди ки, Шамаманын гәлби риггәтлә долур, о рәфигәсинин әлиндән тутараг:

— Нә тәфавүтү вар, я сән, я мән?—дейә гыза үрәк верирди.

Фирузә ушаг кими севинәрәк манга башчысынын бойнуну гучаглайыр:

— Доғрудан да я сән, я мән... Нә тәфавүтү вар?—дейә тәкрар әдир, лакин бир нечә санийәдән сонра пар-

лаг баһар күнәши енә дә булута кирир, Фирузә көзәл гашларыны чатыр.

— Нә олду?—дейә Шамама күлүмсәйәрәк сорушур.

— Горхурам үрәйиндә мөндән инчийәсэн... Дейәсэн чогаг дейил...

Шамама бәрждән күләрәк:—Йох, сәһв әдирсән,—дейир,—мән билирәм ки, сән күчүнү мангамызын ишиндә, әсиркәмәзсән...

— Кетмән вуранда фикирләширәм ки, ики әвәзинә каш дөрд әлим олайды...

— Сән онсуз да һәр күн ики огулун ишини көрүрсән!—дейә мангабашчысы әлини Фирузәнин голуна кечир вә онлар гол-гола, чийинләриндә кетмән архын гирағы илә кедәрәк ахшам гаранлығы ичиндә узаглашырлар. Узагдан онларын калагайлары ағарып.

Ахшамлар бә'зән Фирузә вә я Сәрфиназ Шамамакилә кедир вә онлар доггазын габағына салынмыш палаз үстүндә отурараг кечә кечәнә гәдәр сөһбәт әдирләр.

Онлар памбығын бу илки «кәлиминдән», кечән ил районда ән чох памбыг көтүрән адамлардан данышырдылар. Бәсти Бағырова оңларын хәялында әфсанәви бир гәһрәман иди.

— Адама юху кими кәлир, бир һектардан йүз сентнер зарафатдыр?—дейә Фирузә һейрәтлә гашларыны дартыр.

Шамама исә чайын узагдан кәлән шырылтысына гулаг асараг сусур.

— Бирдән мән өзүмү Бәсти кими бир гәһрәман еринә гоюрам, көзүмүн габағына кәтирирәм ки, һәр һектардан йүз сентнер памбыг көтүрмүшәм. Мәним дә шәклим гәзетләрдә чыхыр, мәним дә яныма гәзет язанлар кәлир...

Фирузә сусур. Онун гара көзләриндә хуялы бир тәбәссүм вар.

— Көрәсән Бәстинин нечә яшы вар?—дейә бирдән о, чиддийәтлә Шамамадан сорушур. Шамама онун суалынын мәнасыны анлаяраг күлүмсәйир.

— Яшыны нейләйирсән, гәһрәманлыг яша бахмыр...—дейә зарафатла чаваб верир.

Фирузә:—Орасы эләдир,—дейә тәсдиг әдир.

Сонра һәр икиси сусараг мүхтәлиф сәсләрлә долу баһар кечәсини динләйир.

1945-чи илдә Шамамадын мангасы һәр һектардан 50,5 сентнер памбыг көтүрәрәк бүтүн республикамызда шөһрәт газанды.

Һөкүмәтимиз Шамамады Ленин ордени илә тәлтиф әтди.

Бу заман онун башында бир фикир һәрләнирди: Бәсти Бағырова һәр һектардан йүз сентнер көтүрүб, бәс о нә үчүн көтүрмәсин? Мадам ки, һәр шей яхшы бечәрәкдән асылыдыр, нә үчүн онун да мангасы һәр һектардан йүз сентнер памбыг йыгмасын?

Бәсти Бағырованын тәчрүбәси барәдә кәнд тәсәррүфат шө'бәсинин баш аграному вә район партия комитетинин биринчи катиби Исаев Шамамадын мангасында дәфәләрлә сөһбәт эләмишдиләр. Бәстинин мүвәффәгийәти Шамамады һәм севиндирди, һәм дә пәрт әдирди. Севиндирди, она көрә ки, Бәсти дә онун кими совет вәтәндашыдыр. О да сосялист вәтәнимизә хидмәт әдир. Пәрт әдирди, она көрә ки, Шамама һәлә Бәсти кими топрағы өзүнә табе эдә билмәмишди. Бирдән-бирә әлли сентнер Бәстидән аз мәнсул көтүрмүшдү. Әлли сентнер!

Буну дүшүндүкчә онун гәлби һәйәчанла дөйүнүрдү.

Доғрудур, Шамамадан аз мәнсул көтүрән манга башчылары чох иди, ләкин беләләри илә өзүнү мүгайисә әтмәк һеч онун әглинә дә кәлмирди.

О, өз манга үзләрилә сөзү бир ерә гоияндан сонра кәлән ил һәр һектардан йүз сентнер памбыг верәчәкләрини колхозун үмуми йығынчағында ә'лан әтди.

Район партия комитәси катиби Шамамадын бу ени вә'дини бөйүк бир севинчлә гаршылаяраг һәр чүрә ярдыма һазыр олдуғуну билдирди.

Кечән илләрин тәчрүбәси кәстәрмишди ки, чохла памбыг көтүрмәк үчүн биринчи шәрт торпағы әввәлчәдән һазырламагдыр. Бунун үчүн торпаға, яхшы күбрә

вермәк вә бу күбрәни торпағын «чанына ятыртмаға» мұвәффәг олмаг лазымдыр.

Шамама дондурма шумундан габаг сәһәнин һәр һектарына 50 тон пейин вә 40 кило саф фосфор сәпдирди. (Һәр ерә бир бәрәбәрдә күбрә дүшсүн дейә Шамама бүтүн сәһәни 20 бир-биринә мұсави ерә бөлүб, һәр парча әйни мигдарда күбрә сәпдирди).

Инди ән мұһүм мәсәлә торпағы яхшы шумламаг иди. Шамама бүтүн шумлама мүддәтиндә тракторун ардынча кедиб, тез-тез шумун дәринлигини өлчәрәк һәр ердә 25 сантиметр олмасына чалышырды.

Гышда манга гыш аратына башлады. Гыш аратынын яхшы кечмәси язда тохумун яхшы чүчәрмәси үчүн әсас шәртләрдән биридир. Арата башламаздан әввәл Шамама вә онун йолдашлары тарланы мүкәммәл сурәтдә малалайыб үстүндән әнсиз золаглар чәкдиләр. Сонра бу золаглары көндәлән истигамәтдә кәсән тирәләр гайырдылар. Беләликлә һәр бир һазырлығы диггәтли сурәтдә көрүб гуртарандан сонра гыш аратына башладылар. Арата билаваситә Шамама өзү рәһбәрлик эдәрәк, сәһәнин һәр еринә бир бәрәбәрдә су верилмәсинә чалышырды. Бу исә кәләчәкдә тохумун һәр ердә бир бәрәбәрдә битмәсини индидән тә'мин этмәк демәк иди.

Язын илк айы кәлән кими артыг гурумаға башлаян тарланы онлар тәзәдән малалайыб 5—6 сантиметр дәринликдә юмшаг топраг гаты әмәлә кәтирдиләр.

Бир нечә күндән сонра Шамама агранома мәсләһәтләшиб һәр һектар сәһәя тәзәдән 35 кило саф фосфор вә 60 кило саф азот сәпәрәк котанла 14 сантиметр дәринликдә чевириб тәзәдән малалады.

Инди сәһә тохум сәпмәк үчүн, демәк олар ки, һазыр иди.

Район партия комитәси манганын һәр бир ишини диггәтли сурәтдә изләйрди. Партия комитәси катибни Исаев йолдаш тез-тез тарлая кәлир, онларын тәсәрууфат һаггындаки сөһбәт вә мәсләһәтләриндә билаваситә өзү иштирак эдирди.

Шамамаһын мангасыны инди артыг Мәркәзи Комитә дә таныйырды. Ишләринин нечә кетдийини тез-тез район партия комитәси катиб Исаевдән сорушурдулар.

Партияһын кәстәрдийи бу диггәт вә гайғы Шамамаһын гәлбини дағ бойда эдир, алты гызларын һәвәс вә фәрәһини артырды. Онлар бир инсан, бир вәтәндаш оларағ өз ләягәтләрини даһа артыг һисс эдирдиләр. Онлар өз ишләрилә, өз партиялары илә фәхр эдирдиләр!

Беләликлә йүксәкләр пәрвәз эдән кәнч Азәрбайжан гадынынын гаршысында ени үфүгләр ачылырды. Шамамаһын инди памбыгдан башга бир сыра ени мәсәләләр дә марагландырырды. О, инди Арайытылы кәндинин енидән тикилмәси, тәзә бағлар салынмасы, кәндә су чыхарылмасы бәрәдә дүшүнүрдү. О, һисс эдирди ки, онун вә онун йолдашларынын бөйүк хәйлләры артыг бу бәлача вә дар дахмалара, бу көйәртисиз һәйәтләрә сығмыр!

Буна көрә дә о, биринчи нөвбәдә кәндә су чыхарылмасы бәрәдә комсомол ичласында мәсәлә галдырды.

— Нә вахта гәдәр архун лилли суондан ичәчәйик? Нә вахта гәдәр су йохлуғундан гапы-бачамыз чыл-чыплаг олачаг?

Шамамаһын һәйәчанла дедийи бу сөзләр һамынын үрәйиндән хәбәр верди.

Кәндин комсомол йығынчағларында һәмишә иштирак эдән вә бундан хүсуси бир зөвг алан колхоз сәдри Шамамаһын тәклифинә үрәкдән шәрик олдуғуну билдирди.

Һәмин күнүн сәһәри колхоз сәдри чамаатын үмуми йығынчағыны чағырды вә бу йығынчағда ики мәсәлә ортая атды:

1. Кәндә су чыхармаг.

2. Кәнди тәзәдән тикмәк.

Колхоз сәдри һәр ики мәсәләни әтрафлы сурәтдә изәп эдәрәк дейрди:

— Сую биз өзүмүз дә чыхара биләрик. Чәтини бир нечә йүз метр труба кәтирмәкдир. Галды кәнди тәзәдән тикмәк мәсәләси... Буна да күчүмүз чатар, анчағ район тәшкилатларындан хәһиш эдәрик бә'зи шейләрдә бизә көмәк эләсинләр, тахтадыр, башга дәмир, дүмүр...

— Чаным һәрәнин ата-бабадан галма бир дамы вар, олур ичиндә, нәйә лазымдыр, бир дәсткаһ да тәзәдән ачаг?.. Чөрәйим бол оланда сонра элә о дәдә-баба дамым мәнним үчүн лап чәннәтдир,—дейә яшлы бир киши ағзыны сүрүдү, онун сөзләри һамыдан чох Шамаманы тәччүбә салды.

— Бәйм биз элә емәк үчүн әлләширик?—дейә о, сәдрән сөз алмадан һәйәчанла кишиһә э'тираз эләди.

— Ай гызым она нә баш гошурсан... Яхшы колхозчу олсайды бир илдә вур-тут йүз әмәк күнү алмазды;—дейә гоча бир киши Шамаманын сөзүнү кәсди.

— Бурнунун учундан габағы көрмүр!—дейә, башгасы гочанын сөзүнү тәсдиг эләди.

— Биз мәнсулу һәр ил она көрә артырырыг ки, коммунизмә тез чатаг!—дейә Шамама тәкпар сөзә башлады,—гара дамларла, гаргы човустанла коммунизмә кетмәк олмаз! Биз кәнди тәзәдән тикмәлийик!

— Дүздүр чаным, дүздүр!

— Вахтаки имканымыз вар, нийә тикмәйәк?!—дейә ербаердән сәсләндиляр.

— Мән лап күнү сабаһдан эһтият көрмәйә башлаячагам...

— Һәр кәс өз эвинин ағач-уғачыны дүзәлтсин, вәс-саллам.

— Мән чохдан тикмишдим, анчаг көзләйирәм ки, иначинар кәлиб план төксүн.

Ени кәнд салмаға баяг э'тираз эдән киши инди, утандығындан һеч кәсин үзүнә баха билмирди. О, көзләрини бир нөгтәйә зилләйәрәк фикирләширди ки, «чамаат доғру дейир. Варлыға нә дарлыг? Колхоз бизи һаллы-варлы адамлар эләйиб, нийә тәзә эв-әшик дүзәлтмәйәк?!»

Баягдан бәри сүкүт ичиндә даянык сөһбәтин кедишинә диггәт етирән партия тәшкилатчысы Шириң киши аяға галды. Онун гара бугдайы, дүзкүн чизкили үзүндә хош бир ифадә вар иди. О, мәчлисдәкәләри нәзәрдән кечирәрәк:

— Чамаат!—деди,—тәзә кәнд салмаг фикри мәнни чох севиндирир. Биз дүнән Әйюбла кедиб чайын гырағында тәзә кәнд үчүн яхшы ер сечмишик... Бу ишин һеч бир чәтинлийи йохдур. Сиз демишкән, һәр кәс индидән башлайыб өз эвинин ағач-уғачыны дүзәлтсә, яваш-яваш эһтият көрсә, кәләчәк ишимиз дә асан олар. Сағ олсун Шамама! Яхшы фикир ортая атыб...

Бу күндән башлаяраг онлар ени кәнд тикмәк үчүн һазырлыг апармаға башладылар. Беләликлә Шамаманын шәхсиндә зүһур эдән ени гәһрәманлыг өзү илә бәрабәр кәндә тәзә бир һава кәтирирди.

Шамама һисс эдирди ки, коммунизмә чатмаг үчүн йүксәк мәнсул вә йүксәк мәдәнийәт лазымдыр! Буна көрә дә о, өз кәнч йолдашлары илә бирликдә йорулмаг билмәдән йүксәк мәнсул вә мәдәни һәят уғрунда мүбаризә апарырды.

Һәр заман олдуғу кими онлар инди дә памбыг тохумунун сәпиләчәйи күнү сәбрсизликлә көзләйирдиләр.

Сәпинә ики күн галмыш онлар тохуму формалинлә дәрманлайыб ахар суда исләтдылар. (Бу иши билагаситә Шамама өзү көрүрдү). Сонра тракторла тарлань малаладылар.

Манга үзвләриндән Сәрфиназ вә Фирузә сәпин машынын үстүнә минәрәк сәпинә башладылар.

Ахшам күн әйилән заман бүтүн тохуму сәпиб гуртардылар. Сәпиндән сонра торпағын бәркийиб, бәрк тәбәгә әмәлә кәтирмәмәси үчүн о бири күн бүтүн сәһәнин үзәринә пейин сәпдиләр.

Тохум чүчәрәндән сонра ики дәфә сейрәлдиб һәр һектарда 80 мин памбыг колу сахладылар.

Сонра памбығын бечәрилмәси ишләри башлады. Бүтүн йә мүддәтиндә онлар алты дәфә култивасия, еддидәфә дә кетмәнләмә апардылар. Шамаманын тарласында дәрман үчүн кичик бир алаг оту да тапмаг мүмкүн дейилди..

Памбыг колларынын намысы бир чәркәдә, бир бойда галхырды. Шамама суварма ишларинә хүсуси диггәт «тирәрәк рүтүбәти һәмишә бир севийәдә сахламаға чалышыр вә буна мүвәффәг олурду.

Яйда о, енә дә агрономла мәсләһәтләшиб һәр һектар сәһәйә тәзәдән алтмыш килограм азот вә 25 кило фосфор верди.

Һәр шей кими памбыг да мүнтязәм вә гайғылы бечәрмә тәләб әдир. Шамама вә онун йолдашларынын беш һектарлыг памбыг сәһәсиндә һәр бир памбыг колуну айры-айрылыгда таныдыгларыны, һәр биринин үстүндә нә гәдәр гоza олдуғуну билдикләрини сөйләсәм инанын!

Онлар кәнчлийин түкәнмәз гүввәт вә һөвәсилә ишләйирди. Чәлдә яй заманы исти бә'зән әлли дәрәчәдән юхары галхырды.

Лакин онлар дан ери гызарандан күн күнорта ериндән әйиләнә гәдәр кетмән вурараг тарладан чыхмырдылар. Күндүз саат икидә тәнәффүс фәсиләси башлайырды.

Бу заман онлар кетмәни ерә гоҗраг үзләри истидән тызарыб пөртмүш, көйнәкләри тәрдән исланмыш һалда, тарланын кәнарында, сөйүд ағачларынын арасында колхоз сәдринин онлар үчүн тикдирмиш олдуғу сәрин талвара доғру кедирләр. Сөйүдләрин диби илә ахан балача архда әл-үзләрини ююб гуруланандан сонра юхарыя, талвара чыхырлар.

Талварда сәрин күләк әсир. Гоча колхозчу арвад башында чайник дызылдаян самаварын бөйрүндә отуруб стәканлары юур. Самаварын габағына узун ағ сүфрә салынмышдыр.

Алты гызлар йорғун һалда палазын үстүнә отурулар. Фирузә бөйрү үстә яры узанараг:—Хала яндым... чай!—дәйә күлүмсәйир.

—Бу саат...—дәйә гары тәләсик гызлара чай верир. Әввәлинчи ики-үч стәканы тез-тез вә сүкут ичиндә ичирләр.

—Нә көзәл чайдыр, ай нәнә...—дәйә Шамама тәрифләйир. Гары ишиндән разы бир ифадә илә:—Һалал хошунуз олсун, ичин... Белә истиңнин әлачы чайдыр...—дәйир.

Гары, гызларын онун дәмләмиш олдуғу түнд рәнкли чайы нечә бир ләззәтлә ичдикләринә тамаша эдәрәк дәрин бир зөвг дуюр.

Чай гызларын йорғунлуғуну алыр. Онлар бир-бирләрилә зарафатлашмаға башлайырлар. Фирузә Шамама-нын һөрүкләриндән бирини кәсмә вә һәссас бурнуна яхынлашдырараг гохулайыр:

—Бу бәнәфшә әтриндән бизә нийә вермирсән ай гыз?...—дәйир.

Шамама, яшыл сөйүд будаглары арасындан кечиб үзүнү сәринләдән елдән хошланараг көзләрини яры гапамыш һалда күлүмсәйир.—О әтри мән бағышламышам...—дәйә Сәрфиназ архасы үстә узанмыш һалда Фирузәйә чаваб верир.

—Демәли мангабашчысына бағышлайырсан, бизә йох?!...—дәйә, Фирузә сағ әли илә бәркдән онун гычына вурур. Сәрфиназ ағрыдан уфулдаяраг:

—Җатмыш нә гайбырсан?...—дәйә гычыны овхалайыр.

Гары сачда бишмиш буғда чөрәйн, ағ бошгабда кәрпич кими парча-парча дуран гаймаглы гатыг, чүчә әтиндән чығыртма кәтириб сүфрәйә дүзүр.

—Һә, мән бунлара мүштәри...—дәйә Фирузә галхыб һамыдан габаг сүфрәйә отурур.

Алты гызлар нәш'әли, сағлам бир иштаһа илә емәйә башлайырлар. Гары исә бу кәнч гызларын мирварид дишләрилә чүчә ганадларыны нечә тәмизләдикләринә бахараг, хошбәхт бир тәбәссүмлә күлүмсәйир. Фирузә чүчәнин завийәй шәкилли сүмүйүнү көтүрәрәк Сәрфиназа тәрәф узадыб:

—Кәл чәкишәк—дәйир.

— Нэдэн?—дейэ Сэрфиназ һача сүмүйүн' о бири ганадындан япышыр.

— Сән мәнэ бир аҕ калаҕайы...

— Бэс сән?

— Мән дэ бир ипэк чораб...

— Демээсэн ки, алдатдым?...—дейэ Сэрфиназ сүмүйү бурахыр.

— Яхшы, өзүн де...

— Чэкишмэрэм, апарсам да вермэйчэксән, чыралыи бирисән...

— Сән өл апарсан алыб верчэйэм. Тут!

— Яхшы, онда Шамама кэссин,—дейэ Сэрфиназ енэ дэ сүмүйү бир ганадындан тутур.

— Сән онд бир аҕ калаҕайы—дейэ Шамама Сэрфиназа мүрачнэг эдир,—о да сәнэ бир дэст аҕ ипэк палтар...

— Яхшы, олсун!—дейэ, Фирузэ разылашыр вэ гуш кими йүнкүл бир һэрэкэтлэ галхыб балача ешийин үстүндэки патефона бир вал гоюр (бу патефону онлара район партия комитэсинин катиби Иманов багышлайыб). Вал сүр'этлэ һэрлэнир. Көнч бир Азэрбайчан бэстэкары тэрэфиндэн язылмыш хэфиф, районһадар бир мелодия сэрин яй күлэийнэ гарышараг талвардан узаглара ганад чалыр.

Гызларын исэ көзлэринэ хулялы бир ифадэ гонур. Онлар талвардан көрүнэн узаглара, Аразын о тайында мүркүлэйэн «Аслан дуз» тэпосинэ вэ бу тэпөния бөйүрдэ күмүш кими парылдаян чая бахараг мелодияны динлэйирлэр.

Бу мелодия да онларын гэлби кими кэнч, тэравэтли вэ чошгундур. Онун чырпынтыларында тэбиэтэ, күнөшэ, тэзэ вэ ишыгылы һэята гаршы гуввэтли бир мачзубийэт, садэ, ма'сум бир севки вар. Алты гызлар буну һисс эдирлэр вэ онларын кэнч дуйгулары баһар сулары кими, бэ'зэн яшыл отлар арасында парлаян, бэ'зэн сэрт дашлар үзэриндэн атланан, бэ'зэн курулту илэ сылдырым

гаялардан төкүлэн мошгун баһар сулары кими баш алыб кедир.

Мелодия гуртарыр. Фирузэ валы көтүрүб янында отуран вэ үзүндэки ифадэдэн фикри узагларда олдуғу һисс олунан Сэрфиназа узадыр. Гыз тамамила гейришүүру бир һэрэкэтлэ валы ондан алыр.

— Апардым! Апардым!—дейэ Фирузэ эллэрини бир-биринэ вурараг гышгырыр. Сэрфиназ диксиниб юхудан айылан кими олур.

Гызлар гөһгөһэ чэкиб аяҕа галхырлар вэ бир-бирлэрини итлэйэ-үтлэйэ, зарафатлаша-зарафатлаша ишин үстүнэ кедирлэр.

Һава һөлэ дэ бэрк истидир. Анчаг онлар, чөл гушлары кими бу ерлэрин һэр бир шейинэ—истисинэ, союғуна адэг эдиблэр. Күнэш онлары яндырыр, шахта эллэрини дондурур, лакин онлар бир күн тарлая чыхмайыб эвдэ отуранда дарыхыр, өзлэрини һөбсэ салынмыш кими һисс эдирлэр.

Күнүн гызмар истиси алтында узаныб кедэн кениш чөллэрдэ онлар өзлэрини гуш кими һазад вэ шэн һисс эдир!

Августун ахырларында колхозда биринчи олага Шамаманын мангасы памбыг йығымына башлады. Гызлардан һэр бири күндэ йүз ийирми килограмма гэдэр памбыг йығырды. Нэһайэт памбыг тамамила йығылыб гуртарандан сонра мөлүм олду ки, Шамаманын мангасы һэр һектардан 97,8 сентнер памбыг көтүрмүшдүр.

Чэкдийин эһмэттин барыны көрмөкдэн дэ бөйүк сэдэг вармы?! Шамамакилин һэр һектардан 97,8 сентнер памбыг көтүрмэси хэбери өлкэмизин һэр тэрэфинэ яйылдыгда, бүтүн республика гэгэтлэри онларын шэкиллэрини, тэрчүмөйи-һалларыны чап этдикдэ севинчлэринини һэдди-һүдүду йох иди. Фирузэ Шамаманын бойуну гучаглаяраг:

— Кәрәк кәлән ил һәр гектардан йүз сентнердән артыг көтүрәк, һейләми?— дейә сорушур. Шамама:

— Әләдир,— дейә, чаваб верирди.

Онларын мұвәффәгийәти ялныз Арайытылы кәндә дейил, бүтүн район үчүн байрам олмушду.

Район тәшкилатларындан, мәркәзи мәтбуатдан онлары көрмәйә, тәбрик әтмәйә дәстә-дәстә адам кәлирди. Шамама һисс әдирди ки, онуң мұвәффәгийәтинин кәтирдийн сәадәт тәкчә бир мангая дейил, бүтүн чәмий-йәтимизә анддир.

Демәк бизим һәр бир хейр ишимиз ялныз өзүмүзә дейил, бүтүн чәмиййәтимизә хошбәхтлик, севинч вә гүрүр кәтирирдә.

1947-чи илдә һөкүмәтимиз Шамама я Сосялист Әмәйи Гәһрәманы җады верди.

Инди Шамаманын ады һәр ердә мәшһур памбыг устасы Бәсти Бағырова илә бир чәкилирди.

Өлкәмизин һәр ериндән, таньмадығы адамлардан она тәбрик мәктублары кәлирди. Сосялист чәмиййәтинин үзвү олмағын нә демәк олдуғуну чохдан дәрк әдән Шамама буна һеч дә тәәччүб әтмирди.

О, 1947-чи илдә нә олурса-олсун һәр гектардан йүз сентнер памбыг көтүрмәйә сөз верди.

Бүтүн республика гәзәтләри онун бу ени вәддини бөйүк башлыгларла көркәмли ерләрдә чап әтди.

Район партия комитәсинин катиби Иманов йолдаш ики дәфә Арайытылы кәлиб манга илә сөһбәт әләди.

Шамама бу дәфә дондурма шумуна кечән илкиндән 46 күн тез башлады. Бүтүн саһәйә кечән илкиндән йүз тон артыг пейин сәпди ки, бу да онун тәхмининә көрә көзәл нәтичә вермәли иди.

Тохуму да кечән илкиндән он күн габаг сәпдиләр. Беләликлә манга йүз сентнер уғрунда ени мұбаризәйә башлады. Бу вахт Гарякин район партия комитәси ка-

тиби Иманов йолдашын тәшәббүсү илә Гарякин району Өзбәкистан республикасынын «Енки юл» району илә сосялист ярышына кирмишди. Шамама һәммин районун Ворошилов колхозунун мәшһур йүксәк мәнсул манга-башчысы Тиллә Туранов илә ярышырды.

Бу ики районун ярышы бүтүн Советләр өлкәсиндә мараг оятмышды.

Юхарыда гәйд әтдийим кими бу ярышын тәшәббүсчүсү Гарякин район партия комитәси катиби Иманов иди.

Бизим кәнч республикамызда айры-айры районларын вә район шәһәрләринин тәрәгги вә инкишафында һәмшиә мүйәйән йолдашларын, Азәрбайчан болшевикләр партиясы Мәрмәзи Комитәсинин көндәрдийн вә я мәсләһәт билдийн мүйәйән район рәһбәрләринин тарихи хидмәтләри олуб вә һәмшиә дә олачаг. Белә йолдашлар рәһбәрлик әтдикләри районларымызда, әяләт шәһәрләриниздә көзәл ядикарлар гоуб кетмишди.

Коммунизм уғрундаки мұбаризәмизин ән мүйүм постларында даянмыш бу намуслу, фәдакар йолдашлар һәмшиә өз таләләрини, өз сәадәтләрини башчылыг әтдикләри районларымызын тәленнә бағламышлар.

Әдибләримизин вә рәссамларымызын бөйүк бир һагсызлыг олараг һәлә дә лайингилә тәсвир әтмәдикләри бу йолдашларыгышын човғунту күнләриндә, яйын гызмар күнәши алтында даима зәһмәткеш халгымызын арасында, онларла бирликдә көрмәж олар. Онлар айларла бөйүк театрларымыза, операларымыза тамаша әтмирләр. Лакин бунунла бәрабәр онлар өлкәмизин ән габагчыл, ән мәдәни адамларындандыр. Онлар кәндләримизи шәһәрләримизә чатдырмаға чалышырлар.

Гарякин район партия комитәси катиби, Сосялист Әмәйи Гәһрәманы Сәфа Иманов йолдаш да белә адамларландыр. Мән онунла 1947-чи илдә, онун тәмиз вә сәдә кабинәсиндә таныш олдум. Кабинәдә стуллара гар кими ағ өртүкләр чәкилмиш, узун орталыг столунун үстү-

не су илэ долу стөканын ичинэ бир дэстэ тэээ чичек го-
юлмушду.

Катибин саг тэрэфиндэ ики телефон апараты, радио
гэбулэдици, онларын янында иса «Коммунист», «Эда-
бийят гзети», «Правда», «Известия» гзетлэринин,
«Болшевик» вэ «Тэблигачы» журналларынын сон нөм-
рэлэри вар иди.

Отагын пэнчэрэлэри партия комитэсинин багчасына
бахыр. Багчада кей, аг вэ чэрайгы замбаглар, ясэмөн
вэ гызыл күл коллары вэ онларын арасында биллур ки-
ми шэффаф су илэ долу бир һовуз көрүнур.

Сафа Иманов 34—35 яшларында, көк, долу, аг чөп-
рели, гара көг, гара каш, керийэ даранмыш гара сач-
лы бир адамдыр. Сөн данышаркэн о сакитчэ дуруб
динлейир. Дедийин сөзлэрин она нэ чүр тэсир этдийи-
ни, тэсдиг вэ я рэдд этдийини тэйин этмэк мүмкүн ол-
мур. О, кирпичлэрини гырпмадан дүз сөнин көзлэринэ
бахыр. Сөн тамам данышыб гуртарандан сонра онун
сакит симасы бирдөн-бирэ чанланыр. Дедийин сөзлэрэ
садэ вэ сон дэрэчэ айдын чаваблар верир вэ сөн һисс
эдирсэ ки, бу адам үчүн дуняда һэр шей олдугча ай-
дын вэ мүмкүндүр. Биз онунла таныш оlanda памбыг
бечэрилмэсинин гызгын вахты иди. Гарякин району
узаг «Енки юл» району илэ ярышырды. Республика гзет-
лэри һэр күн бу марагы ярыш барэдэ хэбэрлэр дэрч
эдири. Гарякинилэр һэр гектардан отуз сентнер пам-
быг көтүрмэк угрунда мүбаризэ апарырдылар. Респуб-
ликамызын бүтүн тэсэрруфатчылары бу ярышын кеди-
шини бөйүк марагла изолэйирдилэр.

Мэн, Гарякин партия комитэсинэ көлөндэ катиби ан-
чаг памбыг иши илэ мэшгул вэ һэйбчанлы көрөчөйими
зонн эдирдим. Лакин о, чох сакит бир тэрэдэ тэблигат
тэшвигат шөбэси вэ партия кабинэси мүдирлэрилэ, һө-
мин ай кечирилэчэк мүназира вэ сяиси сөһбэтлэри мү-
вакирэ эдири. Көндлөрдэ олан тэблигатчылардан һан-
сынын бу ай яхшы, һансынын пис ишлэдийини адлары
илэ көстэйирди.

Һансы партия тэшкилатларында гзетлэрин мунтэ-
зэм охундуғуну, һансыларында охунмадыгыны, партия

тарихинин айры-айры тэшкилатларда нечэ өйрөнилдийи-
ни элэ ерли-ятаглы дейирди ки, мэн тэсэрруфат ишлэри-
нин бу гызгын вахтында онун бу гэдэр мөсөлөлэри өй-
рөнмэйэ нечэ вахт тапдыгына тэччүб эдирдим. Лакин
мэн унуттурдум ки, бу элэ белэ дэ олмалыдыр! Чүнки
район партия комитэси катиби ялныз планларын долду-
рулмасына дейил, районун һэр бир ишинэ рэһбэрлик
эдири. О күнүн ахшамы биз Имановла кечелэн хейли
кечэнэ гэдэр сөһбэт элэди. О, ма'луматлы, узагкөрөн
бир адамдыр. Көлдийи аз вахтда Гарякин районунда
чох иш көрүшүдүр. Шөһөрүн вэ районун көлөчөйи һаг-
гында көзөд планлары вар. Гарякиндэ ени эвлэр, бөйүк
кино-театр бинасис, су-электрик стансиясы тикмэк, пари
салмак, йүксөк тәөннин үстүндэ Ленинни бөйүк һейкэлини
гоймаг фикриндэдири.

Бүтүн булардан данышдыгча мэн, райком катиби-
нин көзлэриндэ әкс эдэн дахили аләмини көрүр вэ бу
аләмнин нэ гэдэр айдын, нэ гэдэр ишыгылы вэ инсанларын
хошбәхтийи үчүн нэ гэдэр хейирли арзуларла долу ол-
дуғуну һисс эдирдим.

О, Шамама һәсеновадан бәһс эдэрәк дейирди:

— Онун иши районумузун тэсэрруфаты үчүн чох бө-
йүк эһәмийәтэ маликдир. Бу, Гарякин районунун тэ-
сэрруфат инкишафында ирелий доғру бир сычрайышдыр
вэ өзүндэн сонра ени инкишаф сүр'әтинэ, ени сычрайыш-
лара сәбәб олачаг. Бу саат биз өзбәк йолдашларла
ярышырыг. Сиз көндлэри көзөндэ колхозчуларымын
бу ярышда галиб көлмэк үчүн нечэ гызгын мүбаризэ
апардыгларыны көрөчөксиниз.

Мэн Гарякин районунун һэр бир колхозунда, һэр бир
фермасында бу мүбаризэнин шаһиди олдум.

Шамама кечэ-күндүз ишлэйир вэ һэйбчанла гзетлэ-
ри нөзөрдән кечирерәк «Енки юл» колхозчуларынын
ишпндән хэбэр тутмаг истэйирди.

Манганын гызлары о гэдэр һавәс вэ гүвватлэ ишэ
киришмишилэр ки, чох заман Шамама тарладан онла-
ры тәнәффүсэ күчлэ чыхарырды.

Шамама илэ Туранов мæктублашыр, памбыгын нэ вэзыйэтдэ олдуғуну бир-биринэ хэбэр верирдилэр.

Шамама истэйирди ки, бу ярышда һәр икиси галиб кэлсин. Онлар бир-бириндән дөрд-беш мин километр узагда да олса, Шамама Турановун нечэ һэйәчан кечирдйини, памбыгын һәр колу үстүндэ нечэ зәһмәтләр чәкдийини һисс эдирди. Чүнки эйни һаллары о өзү дэ кечирди.

Ахы онларын һәр икиси коммунизм уғрунда мүбаризэ апарыр. Ахы онларын һәр икиси эйни елкәнин әскәридир. Бир күн Иманов йолдаш телефонла Шамамаа хэбэр верди ки, һазырлаш, Өзбәкистана кедәчәксән... О, әввәлчә кетмәк истәмәди.

«Памбыгы белә вахтада гоюб нечэ кедим, гызлар?» деди. Гызлар онун сөзүндән инчидиләр. «Инди ки бизэ үрөк гыздырмырсан, даһа нийә о тәрәф бу тәрәфимизә кечиб күндэ бизи тәрифләйирсэн?..» дедиләр.

Нәһайәт бир күн Шамама районун бир нечэ адлысанлы памбыгысы илэ Бакийә кедиб орадан тәйярә илэ Өзбәкистана учду...

Һятында илк дәфә иди ки, тәйярәйә минирди. О, ашағыларда гаралан дағлар, суд кими ағ булутлара баһараг дүшүнүрдү: «Бу кениш көйләрдә истәдийин гәдәр учмаг, истәдийин гәдәр йүксәлмәк нэ гәдәр көзәлдир!...»—вэ гышгырыб демәк истэйирди ки: «Тәйярәчи гардан, даһа да йүксәкләрә галх! Галх! Нәфәсимиз дараһынчя гәдәр учал! Чүнки өмрүнүн 65 илнин Араз ырағындаки о гаранлыг гамышлыгыда кечирмиш, дорднмөһнәтин әлиндән гәдди яй! кими бүкүлмүш Маһмудалы кишинин гызынын белә йүксәкләрдә учмасы мәнә зөвг верир! Галх, сүрүчү гардаш! Даһа да йүксәкләрә галх!...»

Шамама, Али Совет депутаты, Сосялист Эмәйи Гәһрәманы олан Шамама сачлары гар кими ағармыш атаһынн отуз-гырх ил бундан әввәлки талеинә белә йүксәкләрдән гүрүрла баһмагдан интиһасыз бир зөвг вә нәш'ә дүюрдү!

«Енки юл» районунда онлары чох бөйүк тәнтәнә илэ гаршыладылар. Онларын кәлиши бүтүн районун байрамна чеврилмишди.

Район мәркәзи рәһбәрләрин шәкилләри вә халы-кәбәләрлә бәзәнмишди. Бөйүк бир издиһам азербайҗанлыларын габагына чыхмышды.

Шамамакил районун бир нечэ колхозуну кәздиләр. Һәр ердә онлары һәдсиз бир мейманнавазлыг вә сәмиһийәтлә гаршылайыр, өз тәчрүбәләриндән һәвәслә дәншырдылар.

Шамама һисс эдирди ки, памбыгычылығын бә'зи мәсәләләриндә өзбәкләр онлардан тәчрүбәлидирләр. Суварма вә кетмәнләмә ишләриндә онлар хусусилә устадырлар. Онларда бир дамчы су һаваһы кетмир. Һәр бир памбыг колонун дибини картоф диб долдуран кими долдурурлар.

Шамама Турановла көһнә бир дост кими көрүшдү.

Өзбәкистандан гайыдандан сонра Шамама памбыгын суварылыб бечәрлмәси ишиндә өзбәкләрин тәчрүбәсиндән кениш сурәтдә истифадә этмәйә башлады.

Туранов тәчрүбәли памбыгы иди. Ярышда онун галиб кәлмәсинә әһтинал чох иди. Шамама илэ йолдашлары озм вә диггәтләрини даһа да артырды. Һәр нечә олурса-олсун бу ярышда галиб кәлмәйә анд ичдиләр. Башга чүрә дэ ола билмәди. Онлар партияя, халгасөз вермишдиләр.

Вэ онлар галиб кәлдиләр! Турановун һәр һектардан 87 сентнер көтүрдүйүнү Шамама газетдә охуду.

Шамаманын мангасы нсә һәр һектардан 94 сентнер вермишди!

Шамама 1949-чу илдә даһа йүксәк памбыг мәнсулу көтүрмәк уғрунда мүбаризә апарыр! О, артыг хейли тәчрүбәләнмиш, памбыгычылыг элминин бир чох сирринә вағиф олмушдур. Бүтүн бу илләрдә балача Арайытылыт конди дэ хейли дөйишлмишдир. Яһнәз 1948-чи илдә отуз беш тәзә эв тикилиб, колхозчулар Бакидән тәзә

чарпайылар, стол-күрсү кәтирдибләр. Кечәләр эвләрдә радио охуюр.

Бу саат колхоз кәндә ени су кәмәри чәкмәк үчүн һазырлыг керүр. Бу су чәкилиб гуртарандан сонра бүтүн эвләр баг-багат ичиндә олачаг.

Бригадирләрлән, манга башчыларындан чоху өзүнә миник машины алмаға һазырлашыр.

Шамаманын манга үзвләри: Фирузә. Маһмудова, Мая Шүкүрова, Шөвкәт Мусаева, Сәрфиназ Шүкүрова вә Фирәкназ Чәфәрова чохдан эвләри үчүн варлы-мәдәни һәят гурублар. Онлар мунтәзм сурәтдә гәзет вә китаблар охуюрлар. Кәнд тәсәррүфат машинларынын гурулушуну, ишләтмәк гайдаларыны өйрәнирләр.

Шамама вә йолдашлары эвләринә сөз вермишләр ки, 1950-чи илә гәдәр кәнд тәсәррүфат машинларыны бир механик гәдәр билсинләр.

Шамама һәлә чох кәнчдир. Онун чәми ийирми беш яшы вар. Онун даһа йүксәк, даһа хошбәхт ярадычылыг ишләри һәлә габагдадыр.

Э. ИЛЯС

Ш А М А М А

(на азербайджанском языке)

Баку - АЗЕРНЕСР - 1949